

Trumslagarnas skräpgröp

Arkeologisk utredning av fastighet
Frösö 2:52, 2008

Frösö socken, Östersunds kommun, Jämtlands län

Amanda Jönsson

RAPPORT – JAMTLI 2009:27
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel. 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2009

Kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbild: Anna Hansen och Anna Engman gräver ut skräpgropen från 1700-talet.

Foto: Amanda Jönsson

Redigering och layout av framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

1. Inledning1
2. Syfte1
3. Metod2
4. Områdesbeskrivning2
5. Historik och känd fornlämningsbild	
5.1 Frösön och Mjälle2
5.2 Historiska kartor2
5.3 Soldattorpet6
6. Schaktgrävning7
6.1 Yta 18
6.2 Yta 28
6.3 Yta 3 samt anläggning 19
6.4 Yta 49
7. Anläggning 2, skräpgrop10
7.1 Profilschakt11
7.2 Fynd11
7.3 Osteologiskt material14
8. Sammanfattning och slutsats14
9. Källförteckning15
10. Tekniska och administrativa uppgifter16

Bilagor:

1. Schaktplan
2. Planritning, yta 1, 2 och 3
3. Planritning yta 4 samt anläggning 2
4. Fyndlista
5. Osteologisk rapport av Annica Cardell

1. Inledning

Med anledning av planerat bostadsbyggande på Frösön, fastighet Frösö 2:52, har Jamtli på uppdrag av Skanska Sverige AB utfört en arkeologisk utredning av nämnda fastighet. Bostadsområdet ska enligt planerna benämnas *Frösö Ängar*. Inga fornlämningar var vid utredningens start kända sedan tidigare inom fastigheten, men områdets dokumenterat långa kulturhistoria och närheten till gravfältet på Mjälle kulle, fornborgen Mjälleborgen samt ett flertal andra fornlämningar motiverade den arkeologiska utredningen.

För att avgöra om idag ej kända fornlämningar förekom inom fastigheten avsåktes området genom schaktgrävning. Arbetet utfördes den 16-19 samt 23-24 juni 2008 av antikvarier Amanda Jönsson samt Anna Engman från Jamtli. Underkonsult och maskinförare vid schaktgrävningen var Abner Sjöberg, Gräventreprenad i Borgen AB. Osteologisk analys har utförts av osteolog Annica Cardell. Föreliggande rapport är sammanställd av Amanda Jönsson.

2. Syfte

Övergripande syfte för den arkeologiska utredningen var att undersöka om det fanns ej kända fornlämningar inom fastigheten som skall bebyggas, t.ex. spår efter gårdslämningar från järnåldern eller efter det soldattorp som legat i eller alldeles intill området. Trots att området till stor del varit bebyggt under 1900-talet fanns tillräckligt stora ytor kvar opåverkade under vilka spår efter äldre bebyggelse skulle kunna påträffas. Syftet med utredningen av anläggning 2, en skräpgröp var att avgöra ifall anläggningen var en fornlämning samt om den har något samband med soldattorpet från 1700-talet.

Figur 1. Karta över sydöstra Frösön med utredningsområdet markerat med rött.

3. Metod

Till att börja med gjordes en genomgång av äldre kartmaterial och arkiv för att undersöka områdets markanvändning under historisk tid. I fält drogs schakt med grävmaskin med 1,5 m bred skopa på de planare delarna av utredningsområdet. Syftet med schakten var att komma under plogdjup för att finna mark opåverkad av modern plöjning där spår efter fornlämningar skulle kunna vara bevarade. Efter utfört arbete lades schakten igen. Den lämning som påträffades vid utredningen, en skräpgrop, grävdes ut för hand. Fynd och ben från anläggningen tillvaratogs och förvaras på Jamtli. Osteologiskt material (dvs. ben och tänder) tillvaratogs och analyserades av osteolog Annica Cardell.

4. Områdesbeskrivning

Det tilltänkta exploateringsområdet utgör idag både övergiven och brukad odlingsmark. Mitt i området finns även ett svinstall som har tillhört Frösö sjukhus. Det är i folkmun känt som ”grishuset” och används idag som laglig grafitivägg. Ytterligare ett svinstall har funnits på platsen. Det har även funnits en gård i området som revs på 1980-talet (mer om historisk användning av området nedan).

Marken sluttar delvis starkt mot öster men innehåller även planare delar på den högsta höjden. De planare delarna har till stor del utnyttjats för svinstallarna samt den bebyggelse som revs på 1980-talet. Ytor där det ansågs osannolikt att historisk bebyggelse eller andra, ej synliga fornlämningar skulle ha kunnat förekomma berördes ej av schaktgrävningen, t.ex. där det finns berg i dagen på de planare delarna.

5. Historik och känd fornlämningsbild

5.1 Frösön och Mjälle

Frösön är ett av de fynd- och fornlämningstätaste områdena i Jämtland och är särskilt rikt på lämningar från järnåldern. Ön ligger inom Storsjöbygden, riksintresse för kulturmiljövården, och utmärker sig genom ett rikt kulturlandskap från järnåldern med bland annat gravhögar, rester av fornborgen Mjälleborgen samt en runsten med text om Jämtlands kristnande. Under vikingatid och tidig medeltid skedde en stark bebyggelseexpansion på Frösön då ett odlingslandskap med flera gårdar och så småningom mindre byar växte fram. Dessa har därefter levat vidare vilket fornlämningar från medeltid och in i modern tid visar, t.ex. en skans från 1600-talet.

Det aktuella utredningsområdet ligger inom byn Mjälle vars namn sannolikt härstammar från järnåldern, kanske så tidigt som 400-600 e Kr. De många gravhögarna i området samt fornborgen stärker ett sådant antagande. Det nu aktuella exploateringsområdet ligger cirka 100 meter från de närmaste gravhögarna. Det finns även kartuppgifter om en medeltida gård som funnits i närheten, kallad Karlsgård.

5.2 Historiska kartor

Det finns med jämtländska mått mätt ovanligt gott om historiska kartor över Mjälle och grannbyn Önet. Den äldsta är från 1693 (figur 2) och efter den följer ett flertal kartor med jämna mellanrum, vilket ger en god bild av hur området har använts under de senaste århundradena. Samtliga kartor har rektifierats med kartprogrammet ArcGIS.

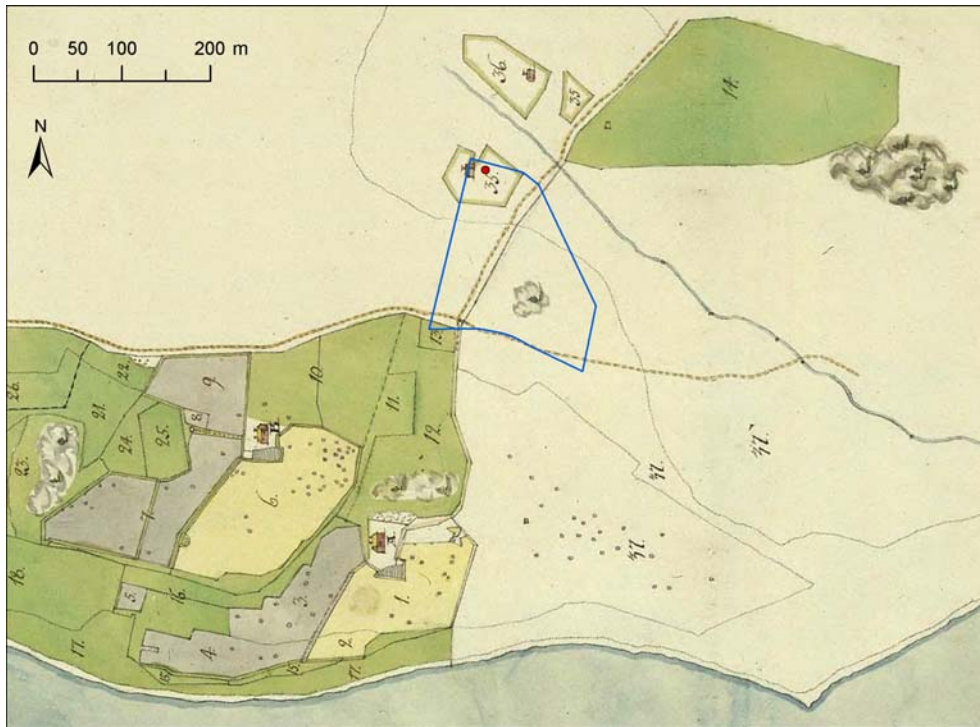
Marken inom utredningsområdet har framför allt utgjorts av åker, med undantag för det impediment som ligger i den södra delen och som markeras som sådant på de flesta av kartorna. Den väg som går genom området i NÖ-SV mot Mjällebäcken har haft ungefär samma sträckning sedan minst 1700-talet enligt de äldre kartorna.

Fram till 1900-talet uppträder endast en byggnad inom området på de historiska kartorna. Det är på kartor från 1743 och 1782 (figur 3 och 4) som ett torp är markerat i områdets nordvästra del, på ungefär samma plats som den vid utredningen påträffade skräpgröpen. På den äldre kartan anges torplägdan som åkertäppor tillhörande en trumslagare vid namn Risberg. Denne är Olof Risberg vid Brunflo kompani. På kartan från 1782 anges ungefär samma område som änkan Anna Ersdotters intagor. Annas make var Johan Meijer, trumslagare vid Livkompaniet. På nästa karta, från 1827 (figur 5) betecknas området fortfarande som torplägd, men symbolen som markerar själva torpet har flyttats och det står inte heller i beskrivningen vem som bor där. Förmodligen har alltså själva husets lokalisering flyttats någon gång mellan 1782 och 1827.

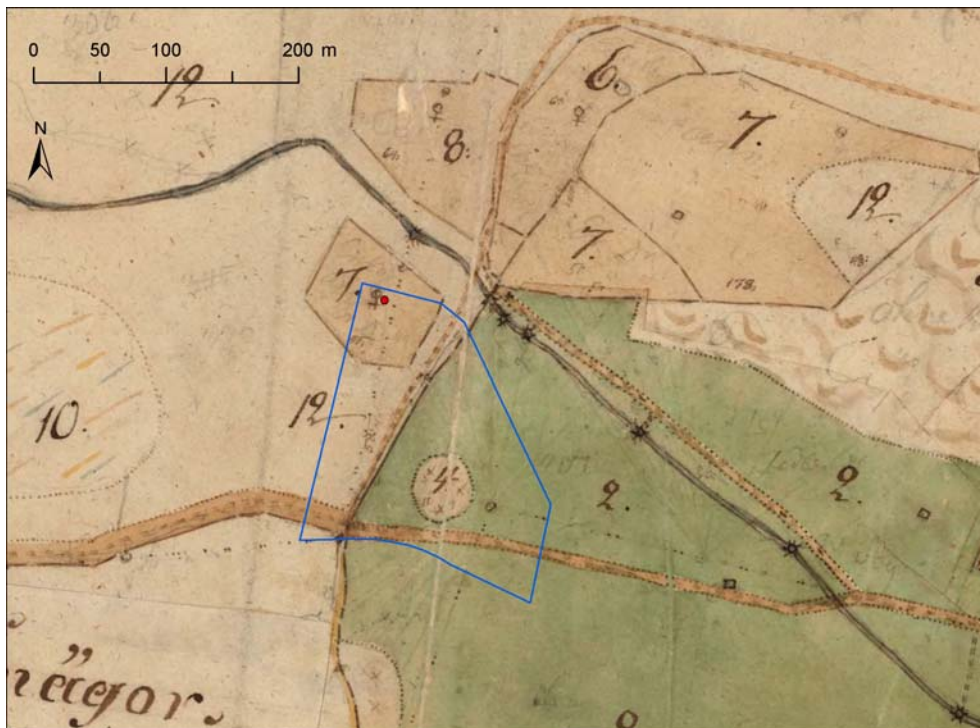
I modern tid bebyggdes området och på den ekonomiska kartan från 1967 (figur 6) syns de två svinstall som tillhörde Frösö sjukhus samt en gårdstomt som ligger på den yta som tidigare angetts som impediment. Idag står endast ett av svinstallen kvar.

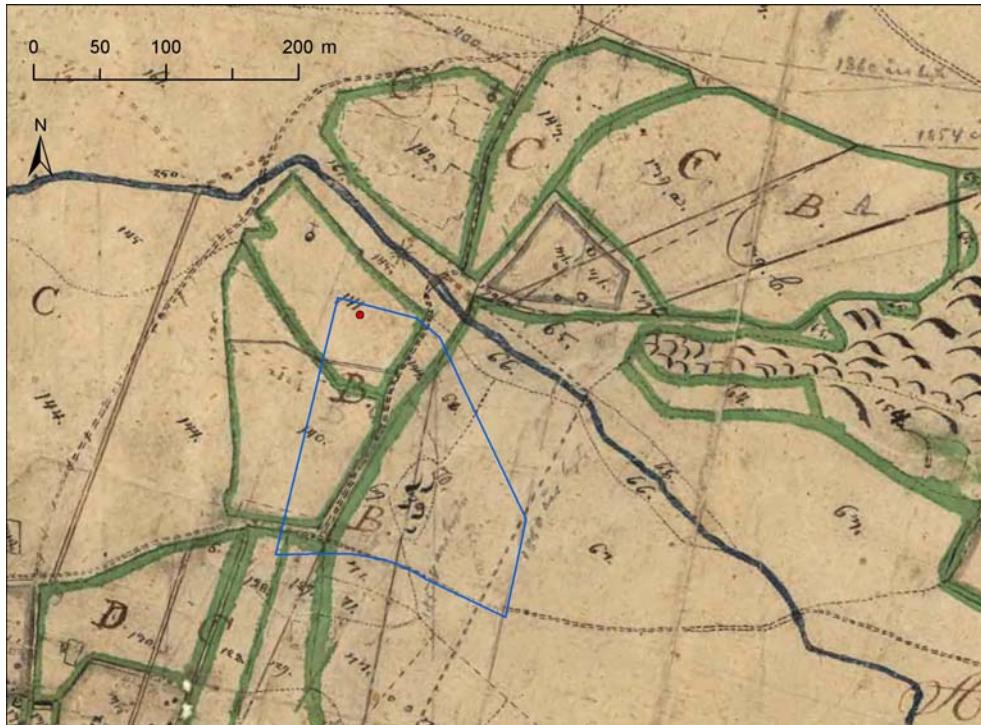
Figur 2. Skattläggning/arealmätning av Öne kronohemman från 1693 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 23-FRJ-12). Utredningsområdet är markerat i blått och den vid utredningen påträffade skräpgröpen i rött. De torp som är utritade både norr och söder om bäcken på kartor från 1700-talet är inte dokumenterade på denna karta. Längs Mjällebäcken låg vid denna tid och även senare ett flertal kvarnar.

Figur 3. Ägoindelning av Mjälle bys hemägor från 1743 (Lantmäteristyrelsens arkiv, akt Y12-17:2). Nr 35 anges som "trumslagaren Risbergs åkertäppor". Torpet tillhörde kronohemmanet A, som innehades av "auditeuren Fredric Björner". Torpet med nr 36 tillhörde kronohemmanet B.

Figur 4. Arealavmätning från 1782 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 23-FRJ-27). Den röda prickken markerar den undersökta skräppropen och symbolen precis bredvid denna på den historiska kartan markerar ett torp (även om symbolen inte nödvändigtvis måste visa själva husets lokalisering). Resten av utredningsområdet består av slättermark (nr 2 på kartan), "odugliga stenbackar" (nr 4) samt skogsmark (nr 12).

Figur 5. Storskifteskarta från 1827 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 23-FRJ-44). Torplägdan har nu utökats och symbolen som markerar torpet har flyttats mot NV. Nr 141 anges enbart som torplägda.

Figur 6. Ekonomiska kartan från 1967, blad 19e1b, Frösön (Rikets allmänna kartverks arkiv, akt J133-19e1b69). Inom utredningsområdet syns de två svinstallen samt gårdstomten som ligger i det område som på tidigare kartor har markerats som impediment.

5.3 Soldattorpet

Under 1700-talet bodde två trumslagare med familjer på torpet. Kanske har fler familjer innehavt torpet, men om dem vet vi i så fall inget. På kartan från 1743 (figur 3) anges att en trumslagare vid namn Risberg innehade torpet. Denne var Olof Persson, med soldatnamnet Risberg, född 1705. Han tillhörde Brunflo kompani mellan 1721 och 1745, först som tredje trumslagare och därefter uppgraderad till andre trumslagare. 1736 blev Risberg degraderad till gemen (menig) och förblev så tills han avskedades 1745.

Olof Risberg gifte sig 1730 med Karin Jöransdotter, född 1703 i Ås. De fick tillsammans sju barn, tre söner och fyra döttrar, mellan åren 1731 och 1745. Samtliga barn föddes i Mjälle. Någon gång flyttade familjen till Storhögen i Häggenås, där Karin dog 1787 och Olof två år senare, 84 respektive 85 år gamla.

Den senast kända ägaren till torparlägdan var änkan Anna Ersdotter. Hon står som ägare till tre inägor på den renritade kartan över området från 1782 (figur 4). Men lantmätaren var antagligen i området några år före dess, eftersom Anna dog ett år tidigare, i maj 1781 vid 70 års ålder. Anna hade varit gift med trumslagaren Johan Meijer, som avled 1764 vid 61 års ålder.

Johan Meijer, född 1703 på Rödön som son till en hovslagare, blev tredje trumslagare i Livkompaniet 1718 och förblev så till sin död. Han hade tidigare varit gift med en kvinna vid namn Merit Olufsdotter i Mällbyn, inte långt från Mjälle. När de gifte sig 1724 var Johan 21 år och Merit 42 och Merit var änka efter Nils Person i Mällbyn som hade avlidit två år tidigare. Sex och en halv månad efter bröllopet föddes makarnas första barn, en dotter vid namn Annika. Flickan levde dock bara i fyra månader och det dröjde till 1730 innan nästa barn kom. Då var Merit 48 år gammal. Även denna gång fick den nyfödda heta Annica. Hon levde till 1743 då hon var tolv år. Nio år senare dog även modern, som då var 70 år gammal.

Foto 1. Fynd från anläggning 2. Fyndnummer 2, en kniv; 3, del av ett betsel; 6, en rakkniv samt 15, en spik (jfr fyndlista, bilaga 4). Kanske har föremålen tillhört någon av familjerna Meijer eller Risberg.

Johan Meijer levde som änkeman i ett och ett halvt år innan han gifte sig med Anna Ersdotter 1753. De var då 50 respektive 42 år gamla och de fick inga barn tillsammans. Det har inte kunnat klarläggas ifall Anna hade varit gift tidigare eller om hon hade egna barn. Sedan Johan dog 1764 levde Anna som änka i sjuåttio år och hon innehade alltså fortfarande marken där torpet stod när hon dog.

6. Schaktgrävning

I fält drogs totalt 16 schakt med grävmaskin med 1,5 m bred skopa, på de planare delarna av utredningsområdet. I de delar av området som sluttade starkt gjordes bedömningen att sannolikheten för att fornlämningar skulle förekomma var mycket liten. Syftet med schakten var att komma under plogdjup för att finna mark opåverkad av modern plöjning, där spår efter fornlämningar skulle kunna vara bevarade. Efter utfört arbete lades schakten igen.

De med schaktgrävning avsökta områdena har delats upp i fyra ytor (se schaktplan, bilaga 1). Marken mellan yta 2 och yta 3 avsåktes ej eftersom där var berg i dagen. Om fornlämningar hade förekommit i detta område skulle de med största sannolikhet ha varit synliga idag. Marken har inte odlats och där har även varit en gårdstomt på 1900-talet (se karta från 1967, figur 6). I utredningsområdets södra del, som ligger nära gravfältet vid Mjälle kulle, förekom överlag en stor mängd spår efter den verksamhet som har bedrivits på platsen under 1900-talet, av vilken endast ett svinstall har bevarats.

Förutom de spår efter anläggningar som tydligt kommer från modern tid påträffades två anläggningar av oklar proveniens vid schaktgrävningen, en koncentration med träkol samt en skräpgrop. Marken var också störd på flera ställen i form av sotfläckar och mindre rödbrända fläckar. Djurben, porslinskärvor och dylikt förekom i matjordslagret inom i stort sett hela det undersökta området.

Foto 2. Yta 1 och det så kallade "grishuset", mot norr. Närmast schakt 1:4.

6.1 Yta 1

Inom yta 1 drogs fyra sökschakt med omkring 10 m mellanrum, varav tre var ca 70 m långa och ett ca 50 m (se planritning över yta 1-3, bilaga 2). Ekonomiska kartan för området från 1967 visar att ytan, som idag är beväxt med gräs, har varit bebyggd med ytterligare en ladugårdsbyggnad. Vid översikt av området konstaterades också att en överväxt betongplatta låg i den norra delen. Trots att yta 1 har varit bebyggd i modern tid beslutades att den skulle genomsökas med schaktgrävning, på grund av närheten till gravfältet och av att området bedömdes som en möjlig plats för bosättning i förhistorisk tid.

Vid schaktgrävningen framkom att så gott som hela ytan var kraftigt störd och direkt under torven fanns inom ett stort område fyllning av grus och sten, på några ställen även betong. I schakt 1:2 framkom två moderna skräplager innehållande ben, tegel, porslin, slagg etc. Dyligt material förekom även i grusfyllningen.

Lagret med fyllning fortsatte till omkring 0,2-0,3 m djup, under detta vidtog utblandad matjord eller brunjord. Schakten grävdes till opåverkad jord, vid omkring 0,5 m djup, men inga anläggningar eller lämningar av förhistorisk karaktär påträffades. Ifall dylika lämningar har förekommit i området har de med största sannolikhet förstörts vid de byggnationer som skett i modern tid inom ytan.

6.2 Yta 2

Området norr om impedimentet avsåktes med två schakt med ca 7 m mellanrum, 28 resp. 24 m långa. I den östra delen av schaktet kom berg i dagen direkt under torven. Inga anläggningar påträffades i schakten, men ett område med sot och kol fanns i mitten av schakt 2:1, där förekom även några mindre slaggbitar med karaktär av smidesslagg (foto 4). I schaktets östra del påträffades även tegel, troligen från takpannor. I den västra delen av schakt 2:2 var en ca 2,5 m bred yta med grusfyllning, möjligen har detta varit en väg någon gång under 1900-talet.

Foto 3. Schakt 2:1 mot väst, med tegel synligt i förgrunden.

Foto 4. Slagg från schakt 2:1. Slaggen tillvaratogs ej.

6.3 Yta 3 samt anläggning 1

I området söder och öster om impedimentet drogs tre sökschakt. Schakt 3:1 och 3:2 drogs parallellt med omkring 6 m mellanrum, längs med Önevägen. Schakt 3:3 drogs vid början av slutningen ned mot det detaljplanelagda områdets sydöstra begränsning. Inom denna yta kunde spår efter mänsklig aktivitet konstateras som likväl skulle kunna vara förhistorisk som sentida. I schakt 3:1 samt 3:3 förekom fläckar med rödbränd jord och sotfläckar.

I schakt 3:2 påträffades en oval eldningsplats som fick anläggningsnummer 1 (foto 5), 1,5x1 m stor och bestående av en koncentration av träkol. Anläggningen avgränsas inte av några stenar och kan inte definieras som en härd, däremot låg den mellan två ytor med berg i dagen. Förutom träkol fanns i kolfläckens mitt ett ben som tillvaratogs. Benet har bestämts osteologiskt och är en del av skenbenet från ett nötdjur (bilaga 5).

6.4 Yta 4

På den plana ytan inom utredningsområdets norra del drogs sju sökschakt, fyra till väster och tre till öster om den väg som går genom området (se planritning, bilaga 3). I den västra delen av området låg enligt historiska kartor ett torp på 1700-talet (figur 3 och 4). Det var också i denna del som en skräpgröp (anläggning 2) påträffades, i schakt 4:2. Anläggningen grävdes ut för hand, se kapitel 7. En sotfläck dokumenterades i schakt 4:4. Inga lämningar eller kulturstörningar påträffades i ytans östra del, däremot fanns i matjorden över hela ytan enstaka ben samt bitar av porslin och keramik.

Foto 5. Anläggning 1 mot norr. I mitten av kolfläcken ligger det ben som har bestämts osteologiskt och som är en del av skenbenet från ett nötdjur. Den översta delen av anläggningen transporterades förmodligen bort vid schaktningen.

7. Anläggning 2, skräpgröp

I utredningsområdets norra del, i schakt 4:2, påträffades vid avbaningen en skräpgröp som fick anläggningsnummer 2 (se planritning över yta 4 samt över anläggning 2, bilaga 3). I det 1,5 m breda schaktet syntes en mörkare färgning med kol, sot och eldpåverkad sten. Schaktet utökades mot öst för att avgöra anläggningens utbredning och den delundersöktes därefter för att avgöra huruvida det rörde sig om en fornlämning eller ej.

Anläggningen framkom direkt under matjordslagret, som var ca 3 dm tjockt, och var 3x3,5 m stor. Ytan grävdes ned ytterligare 1 dm (DN 1) och på denna nivå var anläggningen 2x3 m. Ett profilschakt grävdes genom anläggningens mitt och profilen ritades i skala 1:20, därefter lades schaktet igen.

Foto 6. Anläggning 2 efter matjordsavbaning, mot norr.

Foto 7. Anläggning 2 mot norr. Profillinjen har markerats med ett rött snöre och anläggningens södra del har grävts ned till dokumentationsnivå 1.

7.1 Profilschakt

Tre olika jordlager dokumenterades i anläggningens profil (se foto 8 samt profilirritning, figur 7). Om lagren representerar olika användningstillfällen går inte att säkert avgöra, men skillnaderna i förekomst av skörbränd sten samt kol och sot indikerar att så kan vara fallet. Överst var ett lager med ljus jord som troligen representerar en sista igenfyllning av skräpgropen. Samtliga lager var fyndförande, men 10 av de 23 dokumenterade fynden påträffades längst ned i anläggningen, på 8-10,5 dm djup (mer om fynden i kap 7.2). 740 g ben tillvaratogs i anläggningen och dessa förekom i hela gropen, med en koncentration i dess understa del.

Skräpgropen var packad med sten, både skörbränd och ej. I profilschaktet förekom både 1-5 dm stora stenar samt rikligt med 0,3-2 dm stora skörbrända stenar, de senare framför allt i ett lager med rödaktig jord i gropens mitt. I anläggningens mitt låg en större sten, ca 0,5 m i diam. Möjligen är de ej skörbrända stenarna odlingssten från en närliggande åker.

Kol och sot förekom i hela anläggningen, i särskilt riklig mängd längs gropens kanter samt i det understa lagret. I det understa lagret med mörk jord fanns även ej förkolnade träbitar. I gropens botten påträffades också flera liter krossad puts. Två tunna lager med rödbränd lera samt ett distinkt kollager dokumenterades.

7.2 Fynd

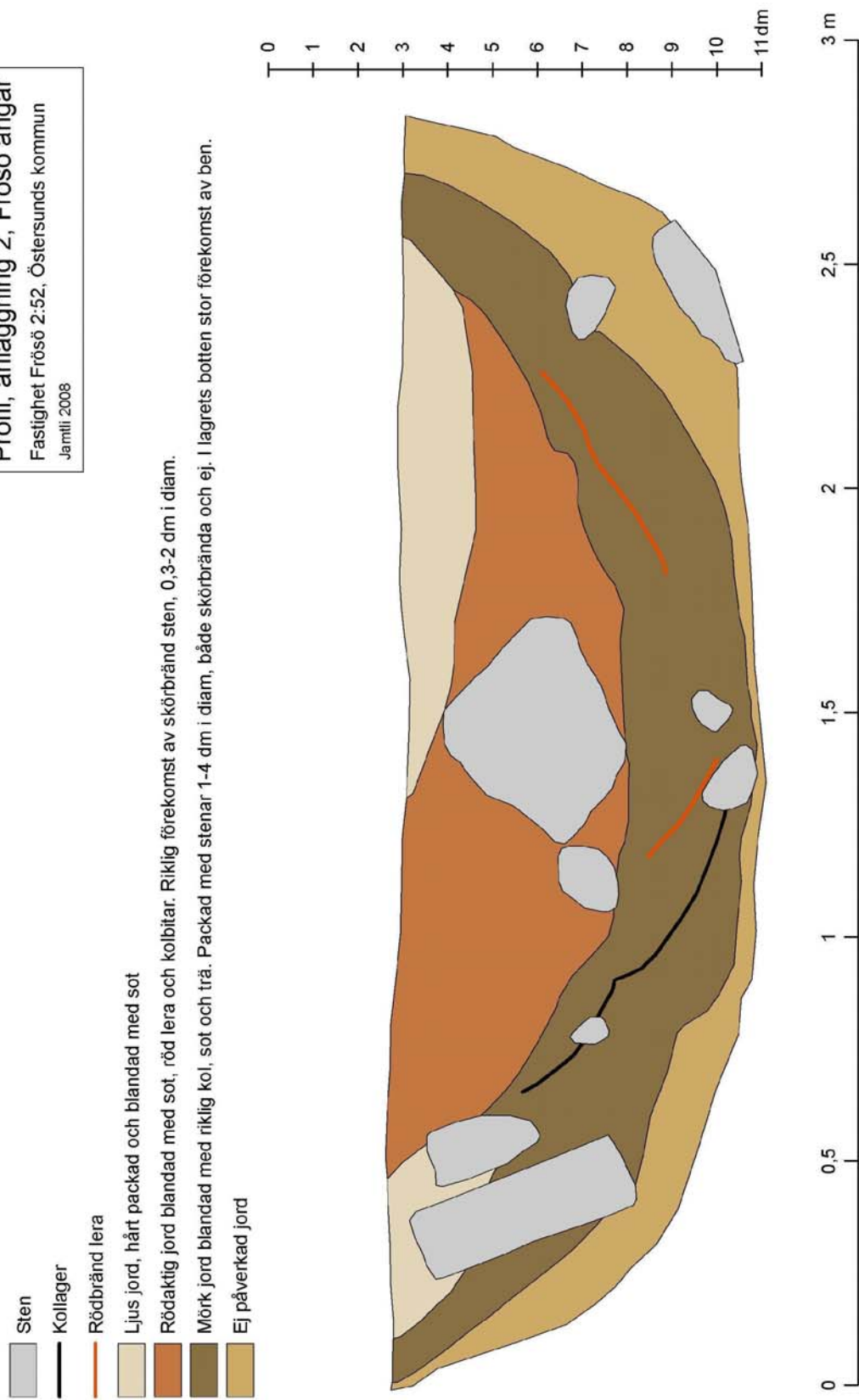
De fynd som gjordes i anläggningen tillvaratogs och förvaras på Jamtli (se fyndlista, bilaga 4). Vid några av posterna i fyndlistan är ingen koordinat markerad. Dessa fynd låg direkt under matjordslagret och flyttades från sin ursprungliga position då matjorden togs bort med grävmaskin. I schaktet där gropen påträffades fanns liksom i de övriga schakten föremål i matjordslagret, som ben och skärvor av porslin och keramik. Några av dem kan givetvis komma från anläggningen eller från 1700-talstorpet men eftersom föremålens proveniens inte kan klarläggas har de ej tillvaratagits.

Fyndmaterialet från gropen är typiska bruksföremål som av någon anledning kasserats. Åtta keramikskärvor av olika karaktär, delar av minst två kritpipor och åtta järnföremål dokumenterades. De sista, som samtliga är ansatta av rost, består av två knivar varav en intakt, en del av ett betsel, en rakkniv och flera spikar (foto 1).

Foto 8. Profil, mot nordöst.

Profil, anläggning 2, Frösö ängar
 Fastighet Frösö 2:52, Östersunds kommun
 Jamtli 2008

Figur 7. Profilritning av anläggning 2. Eftersom matjorden banades av vid schaktgrävningen kunde denna inte dokumenteras på ritningen, men matjordslagret uppskattas till omkring 3 dm.

Bland den keramik som förekommer dominerar det röda, drejade lergodset med blyglasyr (foto 10). Denna teknik var förhärskande inom svensk keramik tillverkning från 1600-tal och fram till det billigare flintgodsets och så småningom även porslinets intåg under 1800-talet. Rödgodset tillverkades i regel av mindre, lokala krukmakarverkstäder (Bonge-Bergengren 1994: 20, 48-49). Lergodset från Frösö ängar är med sin rödbruna och vita glasyr typiskt för sådant svenskt hantverk. Det är svårt att typografiskt bestämma denna keramik utifrån små skärvor, särskilt som hantverket utövades på ungefär samma sätt fram till början av 1900-talet.

Även en skärva fajans påträffades, dvs. ljust lergods som har en heltäckande vit tennglasyr och som är målad. Skärvan, som troligen är en kantbit från ett fat eller en vid skål, har blå målad glasyr på insidan. Fajans blev allt vanligare i Sverige under 1700-talet, då den både importerades och tillverkades i inhemska fabriker (Bonge-Bergengren 1994: 48).

Foto 9. Fragment av minst två kritpipor, funna i anläggning 2. Fyndnummer 4 och 16, delar av skaft samt 5 och 12, fragment av piphuvuden.

Foto 10. Keramik från anläggning 2. Fyndnummer 7, rött lergods med vit och brun blyglasyr; 8, fajans med gräddvit tennglasyr och ljusblå målad dekor; 9, ljusrött lergods med röd och röd glasyr; 11, ljusrött lergods med spår av vit glasyr; 13, rött lergods med vit glasyr; 14, rött lergods; 19, ljusrött lergods med spår av röd och vit glasyr; 21, rött lergods med vit glasyr.

Fyra olika delar av kritpipor påträffades, två delar av pipskaft och två delar av huvuden (foto 9). Av dessa kan man tyda sig till att det rör sig om minst två pipor, eftersom två av fragmenten är mer slitna och färgade av tobaksröken än de andra två som ser relativt oanvända ut. De två delarna som såg mer slitna ut hittades direkt under matjordslagret (fyndnr 4 och 5), de två andra vid 5,8 respektive 9 dm djup (fyndnr 12 och 16).

Kritpipor är ett mycket vanligt fynd vid utgrävningar från 1600- och 1700-talen. De var vid denna tid en billig förbrukningsvara som framför allt importerades till Sverige från England och Holland, även om viss inhemsk tillverkning förekom i de södra delarna av landet. Kritpipor tillverkades av en vitbrännande lera och inte som namnet antyder av krita, och benämningen *kritpipa* tillkom på 1800-talet (Åkerhagen 1985: 8). Det är möjligt att datera kritpipor typologiskt, men vanligtvis inte i fall som detta där endast fragment kvarstår och ingen märkning finns på delarna.

De spikar som påträffades låg samtliga i gropens botten, i anslutning till trä och kol. Där förekom även flera liter krossad puts, varav en mindre del tillvaratogs. Putsen är av en typ som kan ha använts på t.ex. en murstock (muntlig uppgift, Boel Melin, byggnadsantikvarie vid Jamtli).

7.3 Osteologiskt material

740 g fragmenterade ben tillvaratogs vid undersökningen av anläggning 2. Ben förekom i hela skräpgropen, dock med en koncentration i botten av det understa lagret (se profil, figur 7). Benen har analyserats av osteolog Annica Cardell, för rapport se bilaga 5. En sammanfattning av resultaten följer nedan.

67% av de tillvaratagna benfragmenten kunde identifieras till art och element. Större delen av fragmenten var obrända och en mindre del var brända eller eldskadade. I materialet har ben av nöt, får/get och svin identifierats. Förutom tamdjuren fanns även ett ben av fågel, förmodligen någon skogsfågel som tjäder eller orre, samt ett ben av familjen laxfiskar och fyra små fragment av musselskal.

Benen från nöt kommer från djurens perifera delar och är troligen slaktavfall från en vuxen individ samt en mycket ung kalv. Den senare kan vara en kalv som har dött utan att nödvändigtvis ha slaktats för köttets skull. Av svin påträffades två element som båda härrör från en individ yngre än 1-2 år.

Får och getter är svåra att särskilja i osteologiskt material, men bland benen från skräpgropen finns några element som tydligt indikerar får, varför det är troligt att även de icke identifierbara benen härrör från får. I anläggningen förekom ben från minst två vuxna individer som var 3-4 år gamla vid slakten, samt ben från foten av ett lamm.

Benen från får kommer från alla delar av djurets kropp, men ben från köttrika delar, antagligen måltidsrester, förekommer i högre grad i anläggningens övre del. En möjlig tolkning är att gropens nedersta lager består av avfall från ett slaktillfälle.

8. Sammanfattning och slutsats

Jamtlis utredning av fastigheten Frösö 2:52 syftade till att avgöra om ej kända fornlämningar finns på platsen, som ska bebyggas av Skanska Sverige AB. Utredningen motiverades av områdets dokumenterat långa kulturhistoria och närheten till järnåldersgravfältet Mjälle kulle samt andra fornlämningar.

Inga tidigare okända fornlämningar påträffades vid utredningen, men väl två anläggningar som bägge förmodas vara av relativt sentida proveniens och som

ej bedömdes som fast fornlämning. Anläggning 1 utgjordes av en koncentration med träkol och anläggning 2 av en skräpgrop. Efter att den senare delundersökts konstaterades att anläggningen sannolikt härrör från 1700-talet.

På historiska kartor från 1700-talet är ett soldattorp utmärkt i utredningsområdets nordvästra del, på ungefär samma plats som skräpgropen påträffades. Utifrån de historiska kartorna kan man sluta sig till att torpet antagligen har legat mycket nära anläggningen åtminstone fram till 1782. Ingen husgrund påträffades dock vid schaktgrävningen och det är troligt att huset har legat strax väster om gränsen för det aktuella utredningsområdet, där ett villaområde ligger idag. Någon gång mellan 1782 och 1827 flyttades torpet, för att senare under 1800-talet helt sluta brukas. Torplägdan övergick då i odlingsmark.

Fyndmaterialet från skräpgropen innehåller element som kan härledas till 1700-talet, t.ex. kritpipor och en keramikskärva av fajans. Med största sannolikhet har gropen anlagts under torpets användningsperiod. Fyndmaterialet inkluderar skörbränd sten, metallföremål, trä, murbruk, keramik och osteologiskt material som till stor del bedöms som slaktavfall.

Utifrån beskrivningar till historiska kartor samt historiska källor kan några av de människor som har bott och verkat på torpet identifieras, trumslagarna Olof Risberg och Johan Meijer med familjer. Vad kan då spåren i torpets skräpgrop berätta om torparna?

Precis som de flesta gjorde vid den här tiden rökte man kritpipa. I hushållet fanns keramik av flera olika varianter, bland annat ett fat av fajans, som nog bör räknas som en nymodighet i 1700-talets Jämtland. Slaktavfallet i skräpgropen kommer från minst en ko, en kalv, två får, ett lamm och en gris. Säkert har man haft några fler tamdjur, men man har också fiskat, ätit musslor och jagat skogsfågel. Den del av ett betsel som påträffades måste inte betyda att torparen själv har ägt en häst, kanske har han lånat hästen av en bonde.

All information som går att utläsa av fyndmaterialet stämmer väl överens med den kunskap som finns om torparnas liv under 1700-talet. Det som är speciellt med skräpgropen vid Frösö Ängar är att vi vet, sånär som på några möjliga individer, vem som faktiskt har grävt gropen och bränt sitt skräp där för omkring 300 år sedan.

9. Källförteckning

Bonge-Bergengren, Inger. 1994. *Av lera och eld. Om krukmakare och krukmakargods*. Trelleborg.

Åkerhagen, Arne. 1985. *Kritpipor*. Stockholm.

Ministerialregistret, Jämtlands län

Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 23-FRJ-12, 23-FRJ-27 samt 23-FRJ-44

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt Y12-17:2

Rikets allmänna kartverks arkiv, akt J133-19e1h69

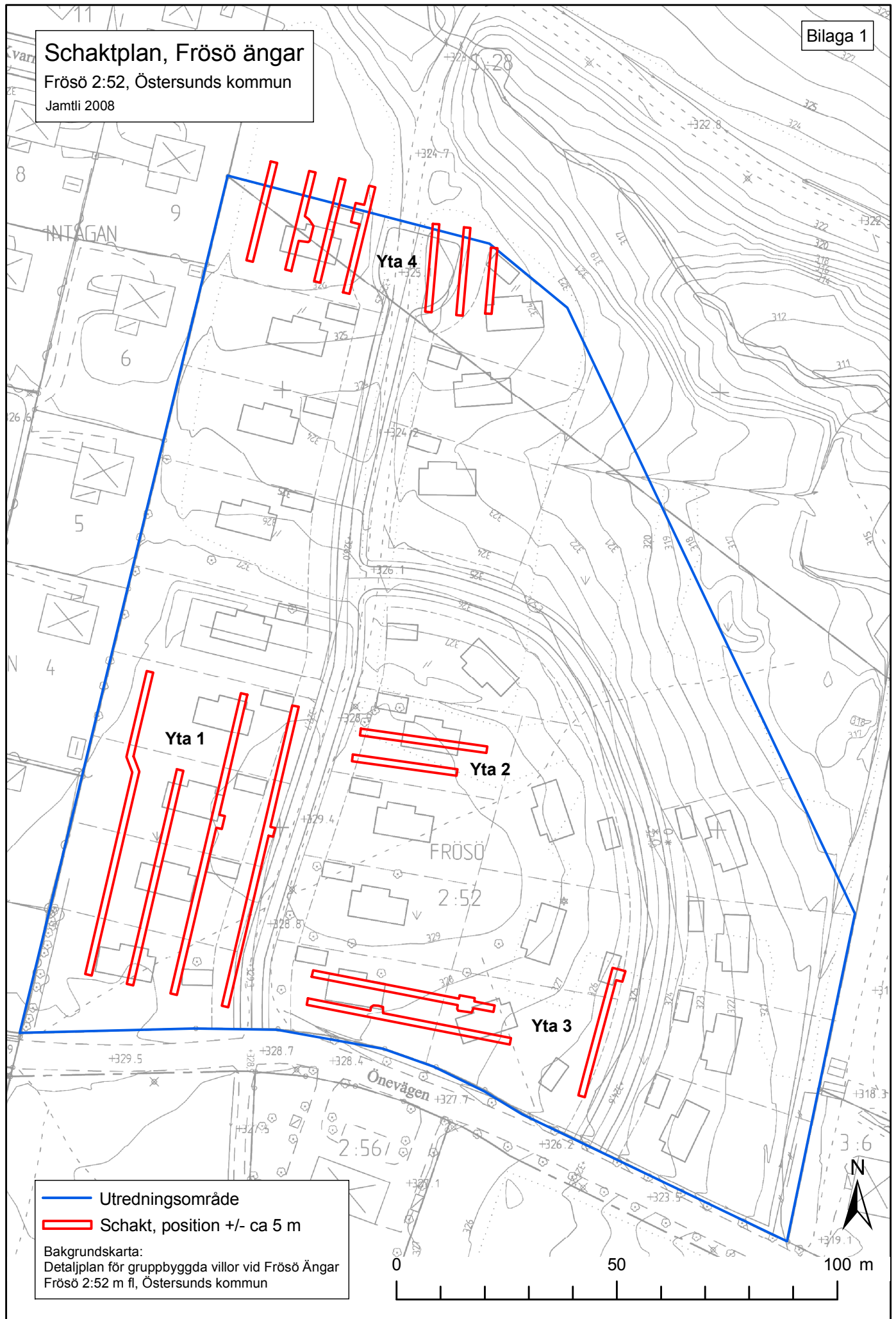
10. Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Jamtli's dnr:</i>	244/2008 F5CC
<i>Uppdragsgivare/Finansiär:</i>	Skanska Sverige AB
<i>Kommun:</i>	Östersund
<i>Socken:</i>	Frösö
<i>Fastighet:</i>	Frösö 2:52
<i>Undersökningstyp:</i>	Arkeologisk utredning.
<i>Undersökningstid:</i>	16-19, 23-24 juni 2008.
<i>Tidsåtgång i fält:</i>	65 timmar.
<i>Tidsåtgång, arkivstudier samt rapport:</i>	20 timmar.
<i>Personal:</i>	Antikvarier Amanda Jönsson samt Anna Engman, Jamtli.
<i>Underkonsulter:</i>	Abner Sjöberg, Gräventreprenad i Borgen AB. Annica Cardell, osteolog.
<i>Undersökt yta:</i>	27 450 m ²
<i>Lägesangivelse:</i>	Ekonomiska kartans blad 19417/19e1h.
<i>Koordinater (A2):</i>	X 7007234 Y 1438505
<i>Koordinatsystem:</i>	RT 90 2,5 gon V
<i>Höjd över havet (A2):</i>	326 m.
<i>Dok. material:</i>	Fynd, ritningar, prover och fotografier förvaras på Jamtli.

Schaktplan, Frösö ängar

Frösö 2:52, Östersunds kommun

Jamtli 2008

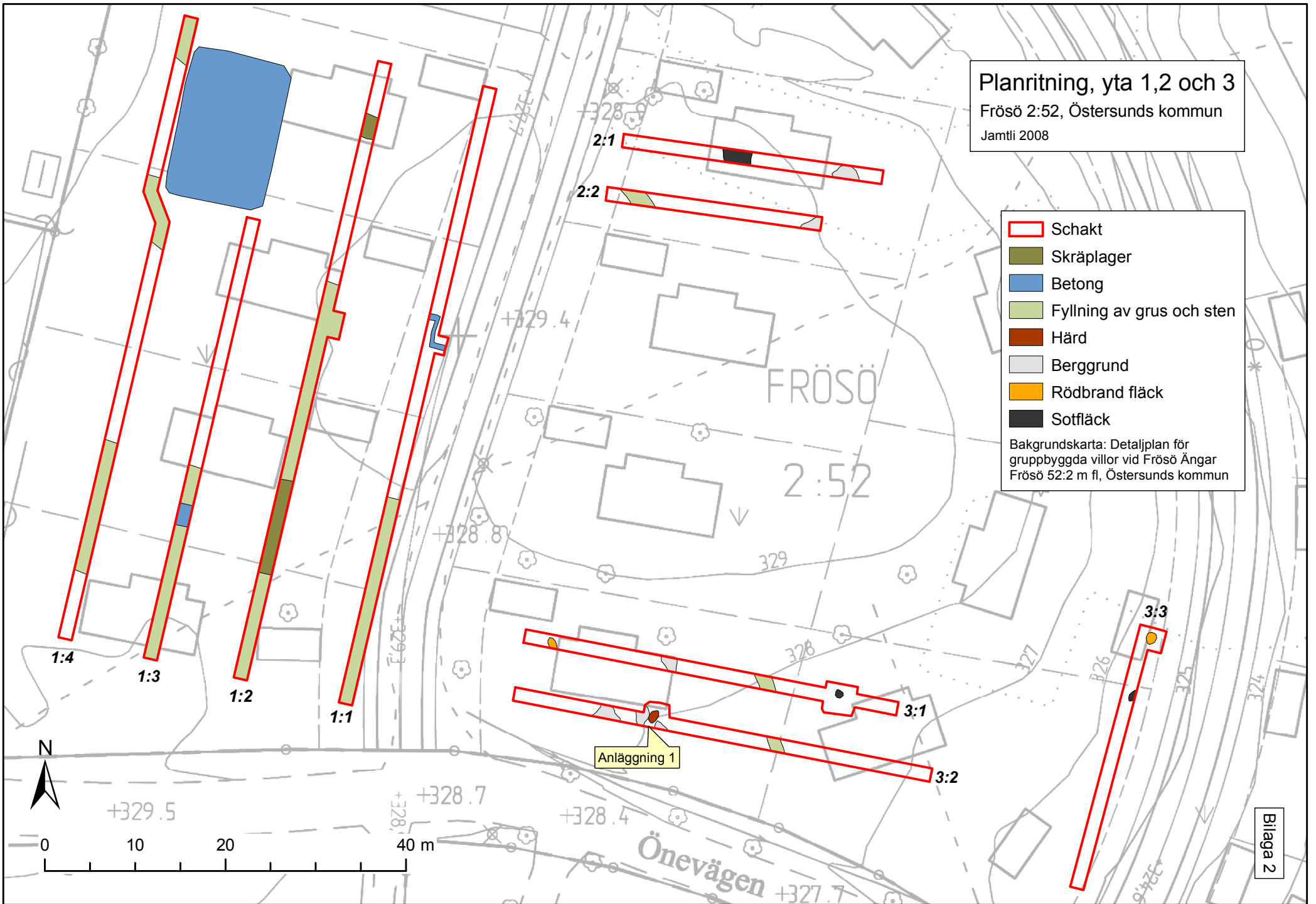
Planritning, yta 1,2 och 3

Frösö 2:52, Östersunds kommun

Jamtli 2008

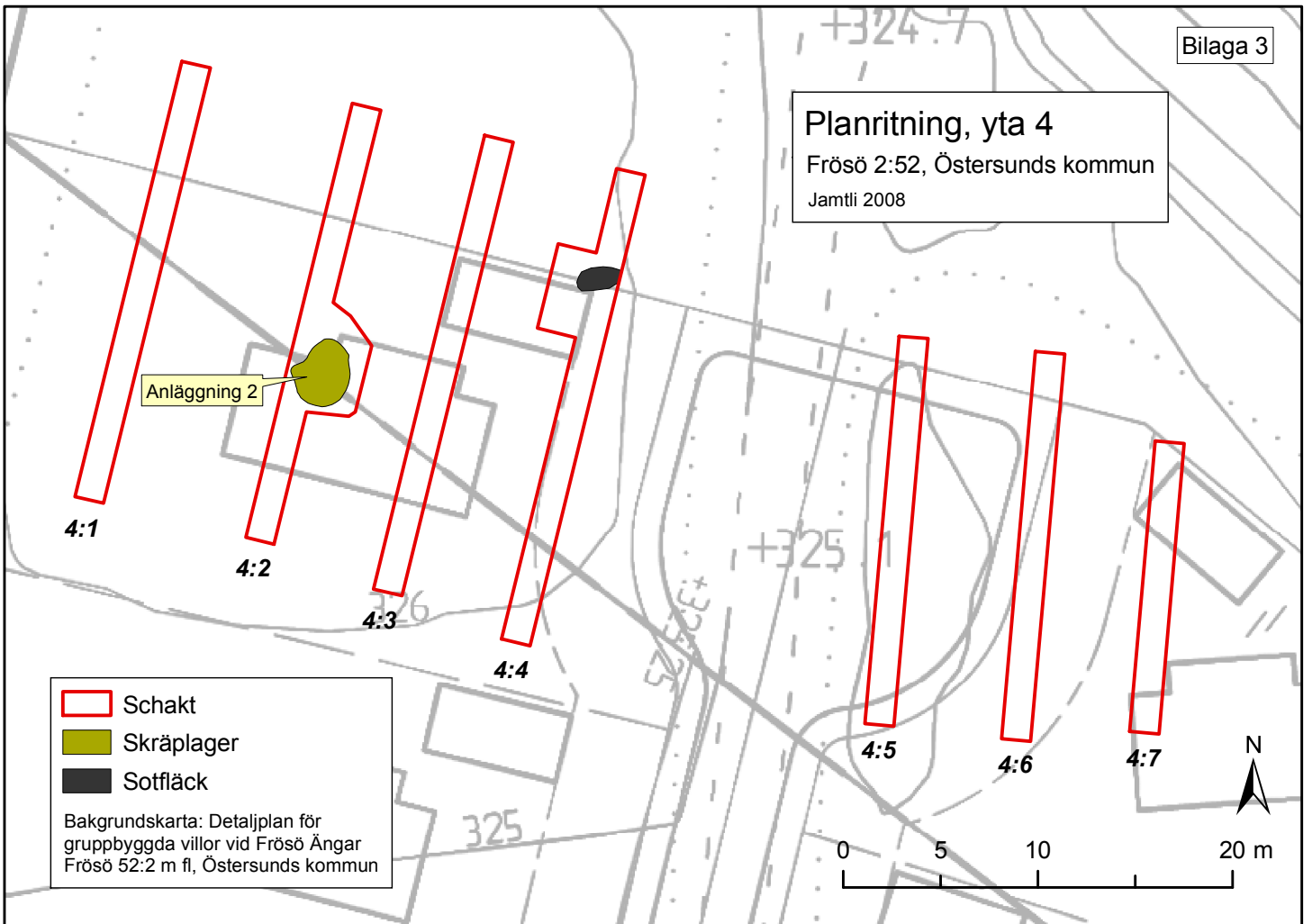
- Schakt
- Skråplager
- Betong
- Fyllning av grus och sten
- Härd
- Berggrund
- Rödbrand fläck
- Sotfläck

Bakgrundskarta: Detaljplan för gruppbyggda villor vid Frösö Ångar Frösö 52:2 m fl, Östersunds kommun

Planritning, yta 4

Frösö 2:52, Östersunds kommun
Jamtli 2008

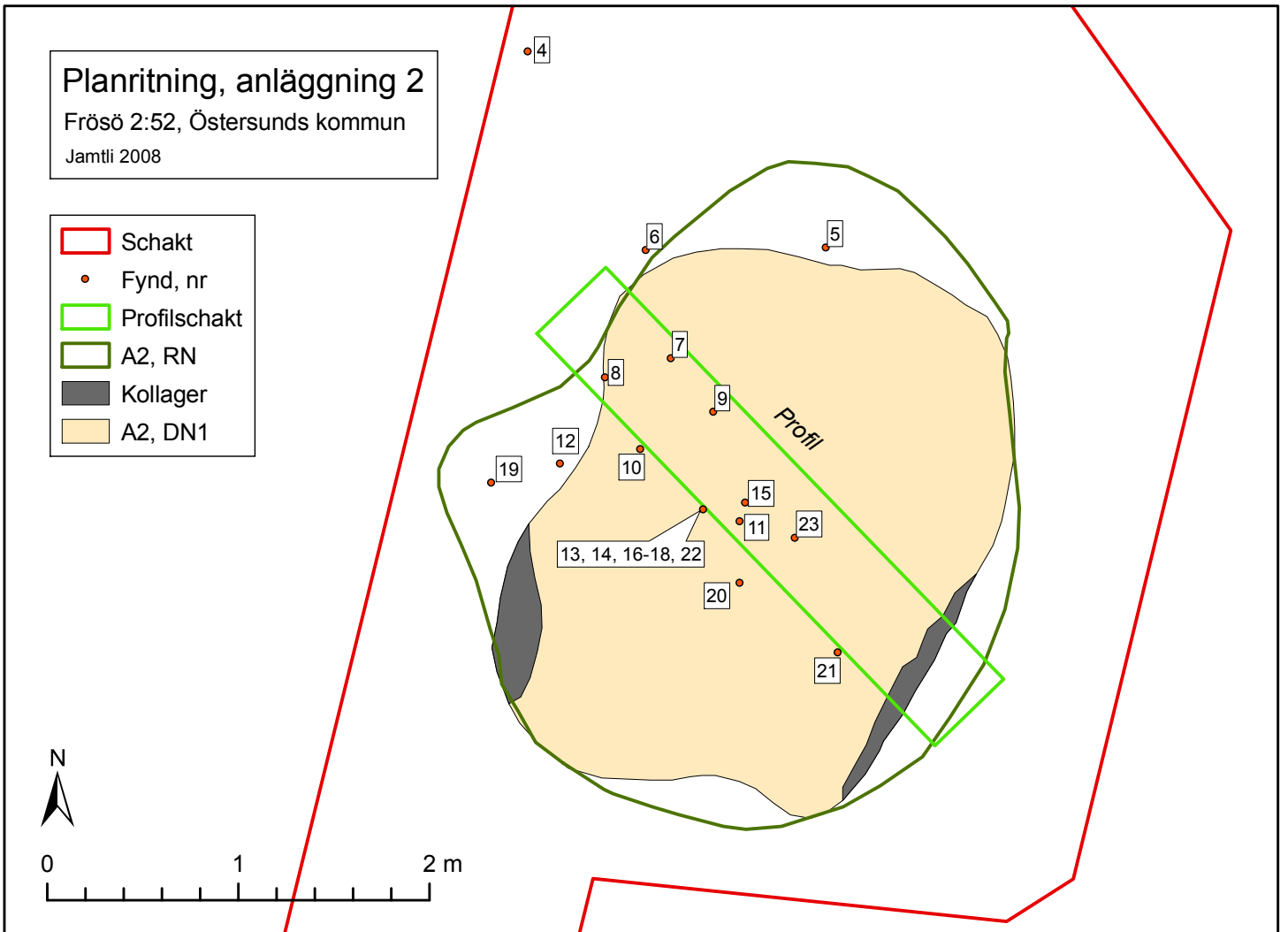

- Schakt
- Skräplager
- Sotfläck

Bakgrundskarta: Detaljplan för gruppbyggda villor vid Frösö Ängar Frösö 52:2 m fl, Östersunds kommun

Planritning, anläggning 2

Frösö 2:52, Östersunds kommun
Jamtli 2008

- Schakt
- Fynd, nr
- Profilschakt
- A2, RN
- Kollager
- A2, DN1

Fyndlista, Anläggning 2

Fyndnr	X-koordinat	Y-koordinat	Djup dm	Sakord	Antal	Fragment	Material	Längd mm	Bredd mm	Tjocklek mm	Diameter mm	Vikt g	Övrig anmärkning
1	0	0	3	Slagg	2		Slagg	0	0	0	40	15,9	Lätt, porös järnslag/smidesslagg. Påträffades vid avbaning.
2	0	0	3	Kniv	1		Järn	152	17	4	0	32,2	Tången är 71 mm lång och som tjockast 7 mm. Påträffades vid avbaning.
3	0	0	3	Betsel	1	2	Järn	73	10	6	44	35,9	Två delar, ring + en led (48 mm lång). Påträffades vid avbaning.
4	12	0,5	3	Kritpipa	1	1	Lera	38	0	0	8	3,6	Del av pipskaft.
5	12,5	2,5	3	Kritpipa	1	1	Lera	20	0	2	16	1,2	Del av piphuvud.
6	12,8	1,6	4	Rakkniv	1		Järn	94	12	4	0	16,3	Blad 60 mm.
7	13,3	1,9	6,7	Keramik	1	1	Lergods	35	21	7	0	5,7	Rött lergods, trol. från fat eller vid skål. Vit och brun glasyr på insidan.
8	13,5	1,6	5	Keramik	1	1	Fajans	32	25	8	0	5,2	Ljust lergods, gräddvit tennglasyr med målad ljusblå dekor på insidan. Trol. från fat el. dyl.
9	13,5	2,2	5	Keramik	1	1	Lergods	27	26	9	0	4,1	Ljusrött lergods, trol. från fat el. dyl. Vit och röd glasyr på insidan.
10	13,8	1,9	6	Kniv	1	1	Järn	62	12	4	0	16	Avbrutet blad på liten kniv.
11	13,9	2,5	10,5	Keramik	1	1	Lergods	23	18	8	0	4,4	Ljusrött lergods med spår av vit glasyr på en sida.
12	14	1,5	4,8	Kritpipa	1	3	Lera	15	10	2	0	0,6	Fragment av piphuvud.
13	14	2,3	10	Keramik	1	1	Lergods	18	13	10	0	2,4	Rött lergods, vit glasyr på insidan.
14	14	2,3	10	Keramik	1	1	Lergods	48	18	9	0	10,2	Rött lergods, ingen bevarad glasyr.
15	14	2,5	9	Spik	1		Järn	79	7	5	10	7,2	
16	14	2,3	9	Kritpipa	1	1	Lera	43	0	0	8	4,4	Del av pipskaft.
17	14	2,3	9	Spik	1		Järn	75	8	6	14	13,6	
18	14	2,3	9,5	Spik	1	2	Järn	25	5	3	11	3,1	
19	14,2	1,2	3,5	Keramik	1	1	Lergods	28	16	5	0	2,6	Ljusrött lergods med spår av vit och röd glasyr på en sida.
20	14,3	2,6	9	Spik	1	1	Järn	55	10	5	0	7,1	Troligen spik, kan även vara del av annat långsmalt järnföremål.
21	14,5	3,2	6	Keramik	1	1	Lergods	28	18	9	0	5,8	Rött lergods, vit glasyr på en sida.
22	14	2,3	9,6	Slagg	1		Slagg	0	0	0	45	24,4	Smidesslagg, troligen från botten av ässja. Ca 5 bitar förekom, 1 tillvaratagen.
23	14	2,8	8	Puts	4		Puts	0	0	0	40	44	Troligtvis kalkputs.

Rotesoldatens avfallsgrop

Annica Cardell

Benmaterialet har tillvaratagits vid den arkeologiska undersökningen av fastigheten Frösö 2:52 sommaren 2008. En större avfallsgrop är belägen nära ett soldattorp från 1700-talet. De två senaste kända soldaterna som bebott torpet var trumslagare, Olof Risberg och Johan Meijer.

Livet på ett soldattorp var enkelt och hårt. Stugan var liten, ett rum och kök. Soldatens hustru fick ta hand om den ofta stora barnaskaran, husdjuren och marken när soldaten var i tjänst på regementet. Det fanns strikta regler för hur stor stugan skulle vara och hur mycket mark som skulle höras till samt vad ytterligare soldaten skulle få i ersättning av rotebönderna. Ofta fick han en ko, något eller några får samt en gris. Häst kunde han vid behov få låna av någon av bönderna. Marken utgjordes av en liten åker och en äng som skulle ge två lass hö. Soldaten var även skyldig att utföra dagsverken hos bönderna.

Den osteologiska analysen visar att gropen vid torpet innehöll ben av just de tre husdjuren, och i ett lämpligt antal, som kan förväntas i detta sammanhang. Soldaten har haft en ko, en kalv, två får, ett lamm och troligen en gris. Åtminstone har man ätit grisfötter vid ett tillfälle.

Benen kommer från två gropar A1 och A2, den förstnämnda anläggningen innehöll endast en mindre mängd ben. Materialet från A2, avfallsgropen, har insamlats från artificiella stick, delar av samma djur förekommer på flera nivåer. Även delar av samma ben har påträffats i olika påsar exempelvis en tand av får som passade i en underkäke från en annan nivå. Materialet från gropen behandlades därför initialt som en enhet. Vid bearbetning av analysresultaten har jag i diskussionen delat upp det i en övre och en undre del. Materialets totala vikt uppgår till 740 gram. Baserat på vikten har 67 % av fragmenten identifierats till art och element.

De benfragment som identifierats har efter analysen lagts i en separat plastpåse inne i fyndpåsen. Materialet har registrerats i en Access databas som bifogas rapporten. Under rubriken NISP registreras antal identifierade fragment och W står för fragmentens vikt. Den ålder som anges i kolumnen Ålder baseras på tandframbrott respektive fusering av tillväxtzoner i benen. Tandslitage kunde noteras i vissa fall och gav då en något högre ålder som skrivits in under kommentarer.

Merparten av materialet utgörs av obrända benfragment. En mindre del av benen är brända och några eldskadade, med svartbrända svedda kanter. Fragmentationsgraden är generellt relativt hög och vissa av benen bär även färskt brott. Intakta element av djurbenen utgörs framför allt av tänder, fotrotsben och tåben. Snittmärken har iakttagits på några kotor och revben. Inga intakta ben lämpliga för mankhöjdsberäkning påträffades.

I materialet från A2 har ben av nöt *Bos taurus*, får/get *Ovis/Capra* och svin *Sus domesticus* identifierats. Ett ben av fågel och ett av fisk påträffades också.

Art	NISP	W
<i>Bos taurus</i>	12	210,9
Ovis/Capra	73	275,7
<i>Sus domesticus</i>	2	2,2
<i>Salmo salar</i>	1	0,7
Mammalia	0	246,6
Micromammalia	0	0,2
Aves	1	3
Pisces	0	0,1
Mussla	0	0,5
	89	739,9

Anatomisk representativitet och ålder inom arterna

Nötkreatur representeras av enstaka spridda fragment av ben från köttfattiga delar av kroppen framförallt från huvudet och fötterna. Benen härrör från en vuxen individ plus en liten kalv endast någon månad gammal. Ett så ungt djur behöver inte vara slaktat utan kan vara en kalv som dött som spädd.

Ben av får och get är morfologiskt mycket lika. Arterna är svåra att särskilja om inte speciella delar av elementen finns. Därför brukar osteologer registrera benen som får/get, Ovis/Capra. I detta material finns några element som klart indikerar får men inga som tyder på att benen skulle vara från get. Därför är troligtvis alla benfragment av får. Ben från fårets alla kroppsregioner finns representerade i gropan, både köttrika och köttfattiga delar. Här finns delar av kranier och käkar, kotor, revben, skulderblad, bäcken, större extremitetsben och ben från fötter. Fragment av två höger underkäkar samt fragment av två vänster sida av kranier (nackben inklusive klippben och nackkondyl) indikerar två vuxna individer. Tandframbrott och tandslitage tyder på att fåren var 3-4 år gamla. Denna bedömning styrks av rörbenens tillväxtzoner. Dessutom hittades enstaka ben från foten av ett yngre får, troligen ett årslamm.

Av svin *Sus domesticus* påträffades endast två element, ett mellanfotsben och ett tåben. Båda elementen var ofuserade distalt och härrör från en individ yngre än 1-2 år.

Ett fågelben påträffades i gropan. Det är ett intakt strålben. Detta element är svårt att artbestämma trots att det är helt. Benet är alltför stort för att vara höna men för litet för att vara tamgås. Det finns inga kraftiga muskelfästen eller markerade fästpunkter för fjädrar som brukar vara tydliga på rovfåglar. Morfologiskt är strålbenet mycket likt tamhönans varför det skulle kunna vara ett ben av någon av de vilda skogshönsfåglarna som orre eller tjäder. Strålbenet sitter i vingen och som ensamt fynd behöver det inte betyda att man ätit fågeln. Man kan ha plockat upp en fågelvinge med vackra fjädrar i skogen.

Ett fiskben (0,7 g), ett fragment av ett articulare har identifierats till lax, *Salmo salar*. Detta ben sitter i den bakre delen av underkäken. Laxens led är kroklik med en skarp böj mitt i leden till skillnad från samma element hos öring och sik som har en mjukare öppning. Ben av laxfiskar bevaras sällan i arkeologiska material. Fisken såväl som dess skelett har en mycket hög fetthalt vilket gör att benen löses upp i jorden. Dessutom är stora delar av benens ytor spröda och tunna vilket även det påskyndar nedbrytning i jord. Även fyra små fragment av en mussla (0,5g), troligen av flodpärlmussla påträffades. Skalet har pärlemor på insidan. Denna musselart förekommer lokalt.

Slaktavfall kontra måltidsrester

Det är svårt att särskilja fynden från de olika lagren (enligt profilritning) då anläggningen grävdes i artificiella stick som inte överensstämmer med de avsatta lagren i gropen. I gropens ytterkanter går lagren högre upp än i mitten av anläggningen varför påsar från en högre nivå ändå kan innehålla ben som hör till ett undre lager om benen insamlats i gropens perifera delar. Materialet är dock relativt homogent och ben från de olika lagren behöver inte ha deponerats med särskilt stort avstånd i tid. Alla lager utom ett ungefär mitt i (6-7 dm) och det i botten (10-11 dm) innehåller ben av nöt och får/get. Det kan vara ben från samma individer. I ett fall påträffades en tand av får som passade i en underkäke som påträffats på nivån under tanden. Det understa lagret innehöll störst mängd ben och förutom ben av nöt och får/get också en extra djurart, svin. Även fragmenten av fisk och mussla samt benet av fågel framkom här.

Studerar man förekomsten av olika skelettelement lite mer i detalj kan en mindre skillnad finnas. Benen av nöt utgörs som ovan nämnts av perifera delar alltså typiska slaktrester. När man slaktar får delas kroppen upp i betydligt färre delar jämfört med nöt. Kroppen grovstyckas ofta bara i fem, sex delar för att senare finstyckas. Fårets kropp är ju betydligt lättare att hantera än kroppen av en ko eller ox. Fåren representerades av ben från alla kroppsregioner dock förekommer något fler ben från köttrika delar i gropens övre del. Teoretiskt skulle gropens undre lager kunna representera ett primärt slakttillfälle medan dess övre del kan utgöra rester av finstyckning och tillagning av fårköttet. Bilden är dock inte helt klar då det förekommer enstaka ben av nöt även i den övre delen. Även om man tolkar gropens övre och undre del som två olika deponeringstillfällen, primär slakt respektive styckning och tillagning så kan dessa händelser ändå ligga nära i tid.

Övrigt

I härden, A1 påträffades endast fragment av ett skenben av nöt.

Utöver materialet från torpet hade en tand från fornlämning RAÄ 38, skickats med som sedan vidarebefordrades för ¹⁴C analys. Det är en hästtand, en framtand (incisiv) från vänster sida av överkäken. Tandens slitageyta trekantig med väl synlig "gul fläck". Hästen bedöms vara 15 år eller äldre.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2009

ISSN 1654-2045

- 2009:1 Arkeologisk förundersökning – Schaktkontroll i anslutning till fornlämningar 49, hög, samt 235, fossilåker, i Frösö socken
Amanda Jönsson
- 2009:2 Löfsåsen. Skadekartering samt arkeologisk undersökning vid fornlämning nr 258, fossil åker, i Brunflo socken 2008
Amanda Jönsson
- 2009:3 Sörgården – Antikvarisk kontroll vid restaurering av mangårdsbyggnad 2004–2007
Olof Edin
- 2009:4 Sommarhagen – förslag till förnyelse
Ove Hemmendorff
- 2009:5 Brunflo ställverk – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2008
Olof Edin
- 2009:6 Lillhärjåbygget – Restaurering av Farfarsladan och kokhuset, 2008
Martina Berglund
- 2009:7 Landsomsläkten – Skadekartering samt arkeologisk undersökning vid fornlämning nr 142 i Lockne socken, fossil åker, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:8 Ankarede kapell – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering, 2004
Martina Berglund
- 2009:9 Munkflohögen – Kulturhistorisk karakterisering inför vindkraftpark
Anders Hansson
- 2009:10 Tomtangården – Vårdplan
Christina Persson
- 2009:11 Hotell Tänninge – Dokumentation 2008
Martina Berglund
- 2009:12 Östersunds gamla kyrka – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2007–2008
Martina Berglund
- 2009:13 Järnåldersåker och gravhögar i Håkansta – Arkeologisk utredning i anslutning till fornlämning nr 38 Brunflo socken, gravhögar, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:14 Kyrkås gamla kyrka – Antikvarisk kontroll vid omläggning av spåntak 2007
Hampus Benckert
- 2009:15 Linsells kyrka – Antikvarisk kontroll vid utvändig målning 2007
Hampus Benckert

- 2009:16 Mittåhammaren – Antikvarisk kontroll vid restaurering av sommarviste 2006-2007
Christina Persson
- 2009:17 Färgundersökning av Älvros klockstapel 2009
Martina Berglund
- 2009:18 Vid Lillsjöströmmens utlopp – Arkeologisk undersökning av fornlämning RAÄ Nyhem 112:1, stenåldersboplats, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:19 Munkflohögen och Raftsjöhöjden – Arkeologisk utredning inför vindkraftparker
Anders Hansson
- 2009:20 Arkeologisk utredning inför vindkraftsutbyggnad
Anders Hansson
- 2009:21 Vikens kapell – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2008–2009
Martina Berglund
- 2009:22 Arkeologisk utredning – Kraftledning mellan Hammarstrand och Graninge med anslutning till Bispgården
Amanda Jönsson
- 2009:23 Glötesvålen – Arkeologisk utredning inför vindkraftspark
Anders Hansson
- 2009:24 Bostadsakuten
- 2009:25 Fjällglim – Åtgärdsförslag för restaurering av boningshus, uthus och tvättstuga
Martina Berglund
- 2009:26 Östersunds gamla kyrka – Antikvarisk kontroll vid interiör konservering och restaurering 2003–2006
Martina Berglund
- 2009:27 Trumslagarnas skräpgrop – Arkeologisk utredning av fastighet Frösö 2:52, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:28 Färgundersökning av Hallens klockstapel 2009
Martina Berglund
- 2009:29 Rapport över arkeologisk utredning avseende nya kraftledningar i Västernorrlands och Jämtlands län, 2009
Anders Hansson
- 2009:30 Flytt av milsten och minnessten, RAÄ 72:1 samt RAÄ 80:1
Olof Edin